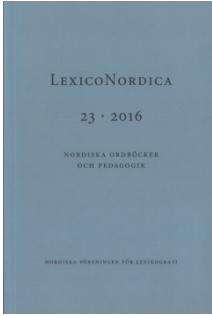

LexicoNordica

Forfatter:	John Ole Askedal [Anmeldelse av <i>Norsk Ordbok</i> bind 12 – med noen betraktninger omkring verket som helhet]	
Anmeldt værk:	<i>Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet</i> . Band XII: <i>U-åværig</i> . Hovedredaktører: Oddrun Grønvik, Helge Gundersen, Lars S. Vikør & Dagfinn Worren. Prosjektdirektør: Åse Wetås. Oslo: Det Norske Samlaget 2016.	
Kilde:	LexicoNordica 23, 2016, s. 185-205	
URL:	https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© 2016 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Anmeldelse av *Norsk Ordbok* bind 12 – med noen betraktninger omkring verket som helhet

John Ole Askedal

*Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Band XII: U-åværig. Hovedredaktører: Oddrun Grøn-
vik, Helge Gundersen, Lars S. Vikør & Dagfinn Worren. Prosjekt-
direktør: Åse Wetås. Oslo: Det Norske Samlaget 2016. VIII sider, 1648
spalter. Pris: 850 NOK.*

1. Innledende bemerkninger

Med dette siste av tolv planlagte bind fullføres landsmåls- og nynorskverket *Norsk Ordbok*. Hvordan man skal gripe an et enkeltbind av et flerbinds ordboksverk hvor de grunnleggende fellestrekk må antas å dominere gjennom hele verkets tilblivelseshistorie, er ikke selvsagt, særlig når tidligere enkeltbind allerede har vært til dels grundig anmeldt, blant annet i *LexicoNordica*: bind 5 «med sideblikk til tidlegare band» av Myking (2006), bind 8 av Faarlund (2010), bind 9 og 10 av Mattisson (2012), og nettutgaven lest i mars–april 2014 av Hovmark (2014). I det følgende skal jeg først gi en generell omtale av det nå fullførte verk. Jeg går så inn på noen spørsmål som gjelder både tidligere bind og det foreliggende bind 12. En grammatisk ordartikkel om «infinitivmerket» å vies særlig oppmerksomhet. Anmeldelsen avsluttes med noen betraktninger omkring verkets bruks- og nytteverdi.

2. *Norsk Ordboks* historie

Forhistorien strekker seg tilbake til 1911, da tanken opprinnelig var et felles litterært ordboksverk for både riksmål og landsmål (Vikør & Wetås 2016:15–17). Fra 1927 av ble det arbeidet bevisst for et selvstendig landsmålsverk, og i 1929, det året da landsmålet skiftet navn til nynorsk, bevilget Stortinget midler til igangsettelse av arbeidet. Fra 1930 av kunne det så arbeides praktisk med prosjektet. Viktige historiske dokumenter fra arbeidets første faser er Skard ([1932] 2016) og Hellevik ([1956] 2016). Sistnevnte var redaktør for den første bokutgivelsen. Han utdyper historikk og perspektiver og gir retningslinjer for ordinnsamling og seddelføring.

Prosjektet gikk heller trått til å begynne med. Verket utkom først heftevis. Det tok tyve år inntil det første heftet så dagens lys i 1950, og første bind ble først fullført i 1966. Bind 2 kom i 1978, bind 3 i 1994 og bind 4 i 2002. Allerede på slutten av 1990-tallet hadde noen regnet ut at med den daværende utgivelsestakt ville verket kunne være fullført ca. 2060, altså omtrent 150 år etter at de første planlegningsinitiativer var tatt (Vikør & Wetås 2016:27). Det ble da tatt politiske grep: *Norsk Ordbok* fikk status som ett av fire nasjonale bokverk som skulle fullføres til det norske grunnlovsjubileet i 2014, og fikk det nye forpliktende prosjektnavn *Norsk Ordbok 2014*. (De andre prosjektene var Henrik Ibsens skrifter, *Norsk biografisk leksikon* og revidert nyutgivelse av *Norsk Riksmålsordbok*.) Intensiverte finansieringsbestrebelse la grunnlaget for rikelige offentlige bevilgninger som resulterte i etablering av en godt bemannet og effektiv prosjektorganisasjon samt utvikling av moderne elektroniske redigeringsverktøy egnet for formålet. Mot slutten av prosjektet var hele 30 redaktører i arbeid.

Utgivelsestakten ble radikalt forbedret: Bind 5 kom i 2005, bind 6 i 2007, bind 7 i 2008, bind 8 i 2009, bind 9 i 2011, og bind 10 og 11 i 2013. Komplikasjoner oppstod i prosjektets avslutningsfase; det gikk hele tre år mellom nest siste og siste bind. Denne forsinkelsen

var et resultat av uheldige fagpolitiske disposisjoner ved Universitetet i Oslo, da det fant å ville fraskrive seg ansvaret for sine omfattende ordsamlinger (se Vikør 2016).

De tolv bindene inneholder til sammen 330 000 ordartikler og omtaler 15 000 faste uttrykk og vendinger (jf. Fyllingsnes 2016 for disse og de følgende opplysninger). Stoffet er hentet fra 5000 forskjellige skriftlige kilder. Vi tør anta at dette samlet gir et representativt bilde av den rikholdige nynorske bokheimen som har utviklet seg i løpet av de siste halvannet hundre år. Antallet steder i Norge som har avstedkommet materiale, angis til 750; det er mer enn antallet norske kommuner (744 i 1930, i dag 428).

Det oppgis at de offentlige bevilgninger til verket siden 2001 beløper seg til 260 millioner kroner. Tar vi dertil hensyn til bevilgningene fra stat og universitet siden 1929, er det grunn til å anta at verkets samlede pris nærmer seg en halv milliard 2016-kroner. Det bør kunne tilfredsstillende de inntil 10 % av Norges befolkning som regner seg som aktive brukere av nynorsk skriftspråk. Som tidligere prosjektdirektør Kristin Bakken fremhever, er verket ikke minst et kulturpolitisk motivert «nynorsktiltak» med et uttalt musealt aspekt:

For NO [Norsk Ordbok] dokumenterer ikkje berre det nynorske skriftmålet, men også det «norske folkemålet», dvs. dialektane. [...] Om ikkje dette er nok, kan vi appellere til museumsaspektet av NO, dei gamle dialektorda i NO er eit aspekt av den folkelege og nynorsklitterære kulturarven som for ein del er på veg til å forsvinne. (Bakken [2006] 2016:94–95)

3. Ordartikkelstruktur og redaksjonsspråk

Norsk Ordboks undertittel «Ordbok over det norske folkemålet og

det nynorske skriftmålet» beskriver presist hensikten med verket. Faktorenes orden – først folkemål, dernest skriftmål – gjenspeiles direkte i artikkelstrukturen. Lemmaene omfatter ingen skriftspråklig normdel med opplysninger om alle tillatte ordformer og bøyninger, slik man er vant til fra gjengse bruksordbøker for norsk. Etter oppslagsordet står først en forkortelse som gir grammatisk minimumsinformasjon (ved substantiver genus, ellers ordklasse). Ved enkelte substantiver er flertallsform angitt; ved sterke verb og en del andre verb angis a verbo-bøyning (infinitiv, presens, preteritum, perfektum partisipp). De grammatiske opplysningene følges, når det er grunnlag for det, av kildehenvisninger og ofte også av stedfestede dialektformer og eventuelt i tillegg en (meget knapp) etymologisk opplysning. Angivelsen av geografiske beleggsteder kan være omfattende og i enkelte tilfeller sågar utgjøre hoveddelen av en ordartikkel. (Jf. for eksempel oppslagsordene *umoda/umota* «ulysten, uviljug» eller «mismodig, modlaus, ...», og *veitt* «(klumpar av) flugeegg» eller «larvar (frå flugeegg»).) Deretter kommer betydningsangivelser; til slutt står, når det er aktuelt, eventuelle autentiske belegg i kursiv, fulgt av sitatkilde i rett skrift i parentes.

Det kjennskap leseren får til en nynorsk skriftnorm, kommer i første rekke gjennom redaksjonsspråket. Grunnlaget for det er i hele *Norsk Ordbok* 1938-rettskrivningen. Her har den overlevd «læreboknormalen» av 1959 (men former som fikk status som hovedformer i 1959, er ført opp på oppslagsplass), og det kom fornuftigvis ikke på tale å erstatte 1938-rettskrivningen i verkets siste bind med den nye nynorsknormen som omsider ble vedtatt i 2012. Å utgi hele det trykte tolvbinds verket på nytt med 2012-rettskrivning er en helt urealistisk tanke.

Alle offisielle norske språknormer etter 1907 er preget av en riktignok varierende, men likevel betydelig grad av valgfrihet mellom variantformer. Myking (2006:310) gjør oppmerksom på at *Norsk Ordboks* redaksjonsspråk er (og nødvendigvis må være) et

utvalg av de former 1938-rettskrivningen tillater, og at dette utvalget er relativt tradisjonsorientert. For Myking var det i 2006 ikke nødvendigvis et konsensusutvalg, og det er det sikkert heller ikke i dag. For eksempel fastholder *Norsk Ordbok* den tradisjonelle infinitivsendelsen *-a*, mens *Nynorskordboka* (2006) gjennomfører *-e* i oppslagsord for verb (med *-a* som mulighet ved såkalt «kløyvd infinitiv» i hakeparentes). I *Norsk Ordbok* alfabetiseres oppslagsordene generelt etter den mer tradisjonelle formen, for eksempel «**vyrðnad** el **vørðnad**», og her er artikkelstoffet samlet. Den mindre tradisjonelle formen er alfabetisert separat med henvisning til oppslagsordet i mer tradisjonell form: «**vørðnad** sjå **vyrðnad**.»

Den digitale versjonen av ordboken vil til enhver tid kunne moderniseres i samsvar med gjeldende rettskrivning. Det er da et problem at verket per i dag ikke er fulldigitalisert; den elektroniske versjonen begynner med bokstaven *I* midt inne i papirutgavens bind 5. Siden også 2012-rettskrivningen omfatter et ikke ubetydelig antall varianter, vil det ved en eventuell revisjon stadig måtte foretas et utvalg blant tillatte former, både når det gjelder hovedoppslagsord og redaksjonsspråk. Så lenge det er usikkert hvilken tilslutning 2012-reformen og de enkelte variantformer den tillater, i realiteten har, og i fremtiden vil få, i nynorskretser (jf. Myrvoll 2012), kan det inntil videre være bedre å la den elektroniske versjonen i hovedsak bestå i sin klassiske språkdrakt med opphav i 1938. Det burde likevel være mulig å rydde opp i de stort sett mindre lemmatiserings- og oppslagsvanskeligheter som Myking (2006) påpeker.

4. Andre generelle merknader

Hovmark (2014:297) finner at papirutgaven av *Norsk Ordbok* «stadig [er] en meget komprimeret og ikke særlig læservenlig ordbog». Han påklager «det dybe betydningshierarki (op til fem niveauer)»

og de lange kildeangivelsene. Om disse og de øvrige forhold Hovmark bemerker, gjelder at de, likesom redestrukturen, er en arv fra prosjektets første fase og første bind; det er vanskelig å gjøre noe med dem uten å forårsake inkonsekvenser i verket som helhet. Det er heller ikke alt som er like problematisk i praksis.

I motsetning til Hovmark nevner Myking (2006) og Faarlund (2010) bare fire nivåer; jeg har ikke registrert flere. Et femte nivå kan eventuelt antas når dobbelt skråstrek brukes for å skille ad to bruksmåter på det fjerde nivå markert med liten bokstav, som ved **I vera A1a** «eksistera, finnast ... (om organisk vesen)» eller, etter dobbelt skråstrek, «fylla år, ha fødselsdag». Dobbelt-skråstrek-notasjonen brukes imidlertid mer generelt til å skille bruks- og betydningsvarianter også i beskrivelser som har færre nivåer, og på forskjellige nivåer; jf. for eksempel **I uføre 2** «stad der det er vanskeleg å fara eller mest uråd å koma fram», eller, etter dobbelt skråstrek, «sjølei»; likeledes ved **I uføre 3** «vand stode; knipe, vanske» eller «ikkje planlagd graviditet». Ved **ukjenneleg**, hvor beskrivelsen bare har ett nivå, skiller dobbeltskråstreken den tilgrunnliggende adjektivbruken fra substantivering som *det ukjennelege*.

I tradisjonelle ordbøker kan komplekse betydningsbeskrivelser ofte synes å være mindre systematisk reflektert enn ønskelig. Det kan virke som om det tas utgangspunkt i et forholdsvis vagt begrep «forskjellig bruk» og i utilstrekkelig grad skjelnes mellom inherent betydning (definerende semantisk «intensjon») og pragmatiske implikasjoner og inferenser. Det tas heller ikke alltid i tilstrekkelig grad hensyn til syntaktisk distribusjon. Slike hierarkiseringsproblemer, som egentlig er metodeproblemer, ble diskutert av Faarlund (2010) med utgangspunkt i substantivet *musling*, adverbet *no*, preposisjonen *på*, adverbet *nok*, ordet *nord* og subjunksjonen *når*. I rimelighetens navn bør det medgis at det ikke er realistisk å forvente en logisk gjennomreflektert semantisk hierarkisering av hele det svære ordtilfanget i *Norsk Ordbok*. I så måte er

Norsk Ordbok utvilsomt i samme situasjon som andre meget store ordbøker. Det fortjener å nevnes at Lars Vikør (2016:113–122) med lemmaene **språk** og **sosial** fra bind 10 som eksempler viser hvordan godt gjennomtenkte komplekse betydningsbeskrivelser kan utføres.

Faarlund (2010) kommenterer også ordklasseinndelingen i *Norsk Ordbok*. Han erkjenner at den prinsipielt bør velges en gang for alle, men mener likevel at man fra bind 5 av burde ha erstattet den tradisjonelle ordklasseinndelingen, som var den eneste mulige da *Norsk Ordbok* ble påbegynt, med den fornyede som ble presentert i *Norsk referansegrammatikk* (Faarlund, Lie & Vannebo 1997), og som nå er anbefalt av Utdanningsdirektoratet. Faarlunds særlige anliggende er de tre tradisjonelle ordklasser pronomener, konjunksjon og adverb (jf. Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 25, 29, 1067–1068; 28–29, 202–233; 411–416).

Det dreier seg her om to spørsmål: for det første om det er praktisk tilrådelig å gå over fra et system til et annet midt i et omfattende verk, og for det annet om det nye system saklig sett er å anbefale. Vi begynner med det siste spørsmålet.

Det er ikke vanskelig å være enig i at det tradisjonelle konjunksjonsbegrepet er for syntaktisk heterogent, og at en fordeling av de tradisjonelle konjunksjoner på (sideordnende) konjunksjoner (*og, men, for, ...*) og (underordnende) subjunksjoner (*av di, medan, ...*) er velbegrunnet.

Det har også mye for seg å etablere determinativer («bestemmerord til substantiv») som en egen klasse adskilt fra pronomener. Fremfor alt de tradisjonelle artikler hører naturlig hjemme her, men også den attributive bruken av possessiver, demonstrativer og visse kvantorer kan henføres hit. De sistnevnte kategoriene har imidlertid også en naturlig selvstendig funksjon (jf. for eksempel *denne gode boken vs. denne er bedre*) som ikke er av determinativ, men av pronominal karakter. Man behøver ikke være enig i alle detaljer i anvendelsen av den nye terminologien: Det ligger ingen

nevneverdig beskrivelsesgevinst, men heller et informasjonstap i å omdøpe tallord til determinativ (Faarlund, Lie & Vannebo 1997:218).

Faarlund, Lie & Vannebo (1997) ønsker dessuten å omdøpe en del tradisjonelle adverbier til («intransitive») preposisjoner. De har rett i at en del ord har både en preposisjonal og en adverbial anvendelse, men Faarlund innrømmer selv at forholdet mellom adverb og preposisjon likevel er «meir problematisk og meir kontroversielt» (2010:314). I *Norsk referansegrammatikk* savnes for øvrig en klar redegjørelse for hvilke tradisjonelle adverbier rekategoriseringen til preposisjon skal omfatte.

Så lenge det hefter leksikologiske uklarheter ved det nye systemet om hva det er rimelig å kalle hva, er det ingen grunn til å la det erstatte et godt innarbeidet og i tilstrekkelig grad forståelig tradisjonelt system, særlig ikke når det ville føre til et terminologisk brudd midt inne i den leksikografiske beskrivelsen. Men den syntaktisk klargjørende termen *subjunksjon* savnes unektelig.

5. Merknader til bind 12

De enkelte ordartikler er av vidt forskjellig lengde. Når verket er kommet til bind 12, som omfatter bokstavstrekket *u-åværig*, har man gjort seg ferdig med hovedmengden av høyfrekvente ord. Men også her finnes det artikler som er så omfattende at det krever god tid, eller forutsetter et spesielt forskningsformål eller informasjonsinnhentingsbehov, å lese dem til ende og å skaffe seg oversikt over hvordan de er strukturert. Syv artikler går over fem spalter eller mer, se tabell 1.

En god del artikler har et omfang som ligger tett oppunder dette og er tilsvarende krevende å få oversikt over. Generelt synes imidlertid det gjennomsnittlige artikkelomfanget å være normalt

Lemma	Antall spalter
I vera, kopolaverb, hjelpeverb osv.	16
I veg, substantiv	8
III under, preposisjon	6
II ut, adverb	6
I øyra, substantiv	6
ute, adverb	5
ved, preposisjon	5

Tabell 1: Artikler i bind 12 på fem spalter eller mer.

for en ordbok av denne art, sammenlignet med for eksempel *Ordbog over det danske Sprog* (1918–1956) og *Svenska Akademiens ordbok* (1893–).

Også sammensetninger med bestemte førsteledd kan ta stor plass. Det mest ekstreme tilfellet er sammensetningene med *vass-*, som strekker seg over 44 spalter.

Et forhold som vil kunne forvirre en del brukere, er at det i betydningsbeskrivelser anvendes nynorskord som vil være ukjente for mange norske morsmålstalende. For eksempel defineres adjektivet *utvegjeleg* som «lik ei utvegje; ukjuren» og «rang, vand, ubakleg». Det er ikke til stor hjelp at *ubakleg* defineres som «avbakleg»; man må fortsette betydningsøket. Løsningen finnes i bind 1, der *avbakleg* oppføres med de to betydningsvariantene «som ligg avsides, ...» og «tungvinn, mødesam, ...». Likeledes må man til *ubeinen* for å finne ut at *ubeinkeleg*, *ubeinken* og *ubeinsam* betyr «uviljug til å hjelpa, tung å be». Ivar Aasen og andre tidlige nynorskleksikografer (Hans Ross, Alf Torp) hadde ingen tilsvarende forståelighetsproblemer siden de brukte dansk-norsk som metaspråk. I den moderne nynorskspåklige *Norrøn ordbok* fra 2008 løses tilsvarende problemer ved at bedre kjente bokmålsord tilføyes

i hakeparentes, for eksempel «*hneisa* f. skjemsle [skjensel], ...».

Eksempelene i foregående avsnitt indikerer at verkets museale aspekt (jf. Bakken 2006) er fyldestgjørende ivaretatt. For å belyse dette ytterligere skal jeg anføre oppslagsordene fra en mer eller mindre tilfeldig utvalgt tospaltet side for hver av bokstavene *U* og *Y* (former som er oppført som første sammensetningsledd i komposita, utelates):

U, spalte 399–400: *utolande/utålande, utolde, utoldug, utole (m), utole (f), utoleleg/utåleleg, utolen/utålen, utolhogg, utolleg, utolmod/utålmod, utolmodeleg/utålmodeleg, utolmodig/utålmodig, utolmodigheit/utålmodigheit, utolsam/utålsam, utolsemd/utålsemd, utolug/utålug, utolugskap/utålugskap, utom*

Alle norsktalende vil umiddelbart forstå og aktivt bruke *utålmodig, utålmodigheit* og *utom*. Noen flere, som *utålmod* og *utålsemd*, ville bli forstått på grunn av kjent rot (*tål*) og strukturell forståelse av orddannelsesmønstre, selv om de er sjeldne i bruk, og noen – som *utolde, utoldug, utole, utolhogg, utolen/utålen* – vil for mange være ukjent.

Y, spalte 1365–1366: *ymiskvar/ymsekvar, ymisleg, ymisleik, ymisleita, ymistimellom, ymisvoren, ymjā, ymla, ymløygð, ymmer (I, II), ympa, ympra, ymsa, ymsast, ymse/ymis, ymsefarga, ymselaus, ymseleg, ymseleis, ymselyndt, ymsen*

Adjektivet *ymse* (i denne form) er allment kjent og hyppig brukt. Med mulig unntak av adjektivet *ymsefarga* og verbet *ymsa* vil de øvrige ordene forekomme svært sjelden. Det ligger en filologisk verdi i å bevare kunnskapen om dette ordforrådet, nettopp fordi den aktuelle bruksverdi er så beskjeden.

6. En grammatisk ordartikkel: infinitivsmerket *å*

Faarlund (2010) berører spørsmålet om hvordan grammatiske ord behandles leksikografisk. I bind 12 er det ett slikt ord, infinitivsmerket (-partikkelen/-prefikset/-morfemet) *å*, lemmatisert som «VII å inf-merke». Dette *å* er et grammatisk strukturelement som ikke har selvstendig betydning i isolasjon, men visse konstruksjoner det inngår i og er en del av, kan tilskrives en mer spesifikk egenbetydning. *Norsk Ordboks* beskrivelse gjenspeiler, men går ut over dette. Resultatet er en syntaktisk funksjons- og distribusjonsanalyse av *å*-infinitivskonstruksjoner, med semantiske innslag.

Infinitivsmerket *å* er homonym nummer VII av ordformen *å*. Det har hovedanvendelsene A «nytta føre verb ([eller] konstruksjon) i infinitiv, ...» og B, som gjelder bruk av *å* foran partisipp eller i «absolutt» bruk uten etterfølgende verbform.

Beskrivelsen i A fordeler seg på i alt 16 nummererte underpunkter, hvorav A5 er videre inndelt med liten bokstav i A5a–e, A7 i A7a–c, og A16 i A16a–f.

I noen A-punkter gis en rent syntaktisk funksjonsbeskrivelse av infinitivskonstruksjoner: A1 objektsutfylling for verb: *dei meinte å avliva dyret*; A2 subjekt i hovedsetning: *å trøste enke var eit kjent ord*; A3 infinitivskonstruksjon som logisk subjekt; A4 predikativ i hovedsetning; A5 utfylling til predikativ, med videre underpunkter som angir hva slags predikativ det dreier seg om: A5a adjektiv: *lett å forstå*, A5b substantiv: *det var ei glede å høyra*, A5c adverb: *vera om å gjera*, eller verbalpartikkel: *vera med å avgjera prisutviklinga*, A5d preposisjon *til* som kjerne i predikativ: *ikkje til å leva med*, og A5e adjektiv som objektspredikativ: *gjera sykklar støare å køyra på*.

I A6 gis først en rent syntaktisk bestemmelse som «del av ei modifiering av ein nominal lekk»: *kaffe å få kjøpt*, med en videre mulig undertype med preposisjonen *til* og betydning av 'følge': *sjansane til å gjera noko for andre ...*

A7 er primært semantisk bestemt og omfatter tre typer hen-

siktskonstruksjoner i **7a, b, c**, jf. **7a**: *han la seg å kvila*, med noe alderdommelig final *å*-infinitiv uten preposisjon. I **A8–A11** og **A13** står infinitiven etter en preposisjon. I **A8** dreier det seg om modifisering av adjektivinnhold: *lett for å ...*, med en slags modal ‘kunne’-betydning (som ikke forklares nærmere). I **A9** dreier det seg om «måtesadverbial», mer nøyaktig instrumentalt adverbial, med *med* eller *ved* med infinitiv: *løyse kredittbehova sine med å gå i banken*, som allerede er behandlet under henholdsvis **III med C7c** i bind 5 og **II ved A7a** i bind 12. **A10** gjelder bruken av *utan* med infinitiv som uttrykk for negert mål eller negert, uteblitt konsekvens, som allerede er tilstrekkelig og mer passende behandlet under oppslagsordet *utan* **A1d**: *utan å ha skote rein*. **A11** er hensiktsuttrykk med *til*: *plaga seg til*, hvis ikke-refleksive motstykke er nevnt under **I plaga 2** i bind 7. I **A13** dreier det seg om tidsuttrykk med *med*: *byrja med*, som er nevnt under **I byrja 1a** i bind 1 og videre henvist til i **III med D1a** i bind 7. I de to sistnevnte tilfellene er preposisjonen utvilsomt verbspesifikk, slik at preposisjon pluss infinitiv kan oppfattes som preposisjonalobjekt til verbet.

A12 er semantisk-pragmatisk definert som «bydesetning»: *Itj å sei nåkkå!* ‘Ikke si noe!’ Eksemplene for **A14** vilkårskonstruksjon og **A15** infinitivkonstruksjon «som vert jamførd med og modifierer ein (adverbial eller nominal) lekk eller ei utsegn» er de faste uttrykkene *vel å merka* og *så å seia*.

Til noen av disse punktene kan det knyttes ytterligere kommentarer:

A1: Verbet *å tora* kan klassifiseres som modalt hjelpeverb. Slik oppfattet vil den tilknyttede infinitiven heller være å rubrisere som predikatsdel enn som objektsutfylling. – Det synes unødvendig å oppføre plassering av infinitiv som objektsutfylling «fremst i hovudsetninga» som en slags egen funksjon; dette er en topikaliseringsmulighet uten syntaktisk funksjonsendring. – Det er riktig at *å få til* med *å*-infinitiv betegner ‘resultat’. Det er fordi dette uttryk-

ket er det vanligste kausative verbuttrykket i moderne norsk. Det tar både menneskelig og ikke-menneskelig subjekt, og sistnevnte mulighet, som er den som eksemplifiseres, har etter alt å dømme høyest tekstfrekvens (jf. Askedal 2012:1305–1307).

A2: Det spesifiseres at subjektsfunksjonen gjelder «i hovedsetninga». Det stemmer som omtrentlig frekvensutsagn, men ikke som generell syntaktisk regel. Plassering i bisetning er fullt mulig: *ho meinte at å bu åleine ikkje var bra for han.*

A3: Analysen av *då stoppa det å blø* som setning med infinitivkonstruksjon «som logisk subjekt» er feilaktig og selvmotsigende. Det «logiske subjekt» er her det formale subjekt *det*: *då stoppa det_x Ø_x å blø*, jf. tilsvarende med referensielt identifiserbart logisk subjekt: *då stoppa han_y Ø_y å blø*. Karakteristikken passer heller ikke på de følgende eksemplene med *det* som «foreløpig subjekt» og sluttstilt *å*-infinitiv, her med referensielt uspesifiserbart logisk subjekt: *det har sine klåre ulemper å fyre med ved* ‘... at man fyrer med ved’, jf. *å fyre med ved har sine klåre ulemper*. I norsk deler for øvrig konstruksjoner med tradisjonelt antatt «foreløpig subjekt» *det* i stor grad syntaktiske egenskaper med *det* som «formelt subjekt» i upersonlig konstruksjon (jf. Askedal 1985:126–128).

A4: henvisningen til «I vera A10» er feilaktig; nummereringen går ved «I vera A» ikke lenger enn til 5.

A5a: Under infinitivkonstruksjon «som utfylling til predikativ» anføres både eksempler med modal-passivisk infinitiv: *eit språk skal vera lett å forstå*, og eksempler med ikke-modal aktivisk infinitiv: *han var så fæl å narr folk*. Forskjellen hadde fortjent en kommentar. – I setningen *der er godt å vera* karakteriseres infinitiven som utfylling til predikativ. Det forutsetter analyse av *der* som subjekt. Eventuelt kan infinitiven, eller komplekset av adjektiv og infinitiv, analyseres som subjekt.

A5c: Analysen av *vera med å avgjera prisutviklinga* som eksempel på infinitivkonstruksjon som utfylling til verbalpartikkel som predikativ er logisk problematisk: Hvis *med* er verbal-

partikkel, må vel infinitivskonstruksjonen være utfylling til hele verbuttrykket?

A5d: Ved *å vera til* med *å*-infinitiv antas *til* å være «kjerne i predikativ», noe som vel betyr styrende ledd, slik preposisjoner antas å være i preposisjonalfraser. Her er det like interessant at *til* *å*-konstruksjonen har modal-passivisk betydning, jf. (*ikkje*) *å vera til å misforstå* '(ikkje) å kunna misforståast'.

A16 er et spesielt syntaktisk punkt som dreier seg om muligheten for å anbringe et adverbialt element mellom infinitivmerket og infinitivformen (*å ikkje vilja ... osv.*). Dette punktet inndeles videre i **A16a–f**, hvor det søkes etablert relasjoner til henholdsvis **A1, 2, 3, 4, 7 og 9**. Disse bruksmåtene omtales som «tydingar», men betegnelsen «tyding» er her noe uheldig for så vidt som et semantisk element bare kommer inn i **A7** og **A9**; i de fire første tilfellene dreier det seg om rent syntaktiske funksjoner av *å*-infinitiven. Like misvisende vil det være å oppfatte distribusjonsfenomenet i **A16** som en «tyding». Her dreier det seg om resultat av (re)grammatikalisering: Germanske infinitiver har generelt sitt opphav i indoeuropeiske verbalsubstantiver som vant innpass i verbsystemet som tempusnøytral form med morfologisk tilknytning til presensstammen; infinitivmerket var opprinnelig en retningspreposisjon, med en final betydningsmulighet som ved grammatikalisering med desementisering utviklet seg til et slags verbprefiks (jf. Dal & Eroms 2014:108–109, 117–118).

I kretsen av moderne germanske språk har infinitivmerket stadig prefikskarakter i tysk (ortografisk tydelig ved sammenskrivning med «løs» forstavelse, jf. for eksempel særskrivning av *zu fangen*, men sammenskrivning av *anzufangen*), nederlandsk, frisisk, islandsk, færøysk og dansk, mens svensk i stor, og engelsk i betydelig grad tillater konstruksjoner som tilsvarer **A16** (jf. Askedal 1995:106–107). Den svenske og engelske plasseringen av adverbiale ledd mellom infinitivmerke og infinitiv kan oppfattes som en regrammatikalisering av infinitivmerket i retning av

subjunksjonsegenskaper. Det er en vei som også norsk har slått inn på.

Beskrivelsen av *å* under A er en beskrivelse av infinitivkonstruksjoner. Fordi utgangspunktet er enkeltordet *å* og infinitiv uten *å* dermed per definisjon er utelatt, er den likevel ingen fullstendig beskrivelse av infinitivers syntaks.

B har de to undergrupper B1 med *å* foran partisipp og B2 i kontekster uten etterfølgende verb. B1 er videre inndelt i B1a, b, c, d. I B1a er «konjunktiv» angitt som en mulighet i tillegg til partisipp, men ikke forklart eller anskueliggjort. Her antas kontrafaktisk betydning og tilknytning til A1, i B1b, c, d derimot fravær av kontrafaktisitet og tilknytning til henholdsvis A3, A6 og A9. I de fleste eksemplene er det mulig å sette inn infinitiven *ha* som perfektumshjelpeverb mellom *å* og partisippet: *det skulle vore hyggeleg å møtt henne* → ... *å ha møtt henne*, tilsvarende den mulige *ha*-utelatelsen i tilfeller som *han kunne (ha) møtt henne*. I andre tilfeller kan man tenke seg formell tilpasning av en infinitiv til et foregående og styrende partisipp (formell «morfemattraksjon»): *kva har du tenkt å gjort i dag?* ← ... *tenkt å gjera* ... Den «absolutte» bruken uten verb i B2 antas særlig å forekomme foran retningsadverb: *en skulle ha vøri nødt tel å opp på potta* ... Siden det styrende uttrykk *å vera nødt til* har en modal betydning som tilsvarende modalverbet *å måtta*, ligger det nær å sammenligne med den vanlige tilsvarende bruken ved modalverb: *han måtte opp på potta*.

I B1 kan det, når det ikke foreligger «morfemattraksjon», overveies å anta ellipse av perfektumshjelpeverb, og i B2 av infinitiv av et bevegelsesverb med generell betydning.

I beskrivelsen av *å*-infinitiv savnes en bruksmåte som er reelt kontekstfri, nemlig bruken som verbets nevneform: «(verket) å lese». Man savner også en konstruksjon som sannsynligvis er den mest generelt anvendelige nominaliseringsmulighet for verb i norsk, nemlig overordnet pronomeren *det* med tilknyttet *å*-infinitiv

som underledd: *det å snyta på skatten inneber alltid ein risiko; ho meinte at det å snyta på skatten var altfor risikabelt*. Disse anvendelsene er muligens vanskelige å belegge i *Norsk Ordboks* grunnlagsmateriale, men de hører med i en funksjonsbeskrivelse av *å*-infinitiv.

Ved å legge så stor vekt på de syntaktiske omgivelser til infinitivmerket *å* følger *Norsk Ordbok* den eldre *Norsk Riksmålsordbok* (1957:sp. 4279–4283), som har den samme hovedinndeling i **A** og **B**. En annen, leksikografisk mer naturlig måte å beskrive infinitivmerket *å* på er å begrense beskrivelsen til selve ordet *å*, eventuelt med en kortfattet eksemplifisering av typiske kontekster, og å overlate beskrivelsen av infinitivkonstruksjoner med infinitivmerke til artiklene for de relevante leksikalske kontekster (styrende verb, adjektiver osv.). Slik gjøres det for eksempel i *Bonniers svenska ordbok* (1991:38, *att*), som ikke eksemplifiserer bruksmåter, og i *Norsk Ordbok med 1000 illustrasjoner* (2008:1346), *Nudansk Ordbog* (1988:72, *at*) og det tyske åttebindsverket *Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache* (bind 8, 1995:4032, *zu*). De sistnevnte verkene eksemplifiserer under lem-maet for infinitivmerket infinitivkonstruksjoners bruksmåter, men gir ingen nærmere syntaktisk eller semantisk beskrivelse av disse.

7. Sluttord: prosjektlegitimitet og anvendelsesperspektiver

I en redegjørelse for prosjektet *Norsk Ordbok 2014* holdt som foredrag i 2005 (Bakken [2006] 2016) diskuterte daværende prosjektleder Kristin Bakken prosjektets legitimitet med et utgangspunkt i økonomiske perspektiver:

Korleis skal ein så greie å argumentere for at det å bruke 100 millionar kroner eller meir på ei ordbok som kanskje færre enn 1000 nordmenn er interesserte i å kjøpe, er rett prioritering av offentlege midlar? (Bakken [2006] 2016:94)

I sitt svar legger hun særlig vekt på prosjektets språk- og mer allment kulturpolitiske betydning, ved siden av det museale aspekt nevnt tidligere:

NO flyt på sin status som nynorsksiltak. Sidan nynorsken er eit statleg ansvar, og sidan målforma er under konstant trugsmål om marginalisering og på sikt uttradering, er det politisk korrekt å stimulere og støtte tiltak som kan gje nynorsken meir status i samfunnet. Dette kjem NO til gode. I tillegg har NO eit demokratisk eller distriktpolitisk aspekt, som gjer det kulturpolitisk verdifullt. (Bakken [2006] 2016:94)

I Bakkens legitimitetsdiskusjon omtales ikke verkets praktiske nyttefunksjoner. En indikasjon på verkets anvendelse gir antallet kjøpere, som Bakken i 2005–06 anslår til mindre enn 1000. I *Norsk Ordbok* oppgis ikke opplagstall, men tallet 1000 refererer muligvis til antallet trykte eksemplarer (av nyere bind?), og det er sannsynlig at antallet kjøpere ligger en del lavere. Uansett er tallet lavt i forhold til Norges ca. 3500 biblioteker (med filialer etc., ifølge Nasjonalbibliotekets statistikk for 2014¹) og angivelig inntil 500 000 aktive nynorsksbrukere.

Prislappen på det store verk som nå foreligger – den fullførte papirutgaven og to tredjedeler av en tilsvarende elektronisk nettordbok – beløper seg anslagsvis til nærmere en halv milliard

1 Personlig kommunikasjon med Erlend Ra ved Nasjonalbiblioteket 30.05.2016.

2016-kroner. Det er et spørsmål om disse midlene kunne ha gitt større allmenn nytteverdi for nynorskbrukere og andre interesserte dersom de var blitt anvendt noe annerledes. Det foreliggende bokverk er en ren dokumentasjonsordbok med et sterkt musealt preg. Dette og de sannsynligvis lave salgstallene tyder på at papirutgaven av *Norsk Ordbok* i første rekke er et verk for et spesielt interessert publikum som for sine formål kanskje ville vært like godt tjent med den søkbare elektroniske utgaven av grunnlagsmaterialet. En eventuell fullførelse av den digitale nettversjonen vil gi nye perspektiver på bruks- og nytteverdi – og på de samlede totale kostnader ved både en trykt og en fullstendig elektronisk utgave av *Norsk Ordbok*.

Nynorskbrukere har nå til sin rådighet *Nynorskordboka*, hvis siste trykte utgave er fra 2006, før 2012-reformen; den nye oppdaterte utgaven fra 2015 foreligger bare som nettoutgave. Det som i dag kan fremstå som et naturlig desideratum for nynorsken, er en to- til trebinds litterær ordbok, med aktuelle normopplysninger og gode normunderstøttende sitater fra skjønnlitteratur og sakprosa, men uten alt dialektmaterialet – det vil være tilstrekkelig dekket gjennom den søkbare elektroniske publiseringen av ordbokens grunnlagsmateriale. En moderne nynorsk ordbok burde foreligge både i fysisk synliggjørende trykt utgave og i lett tilgjengelig nettoutgave.

Det er ikke utenkelig at man kunne ha fått både dette og den søkbare elektroniske utgaven av grunnlagsmaterialet til en lavere pris enn det *Norsk Ordbok* (hittil?) har kostet. Men da bevilgningene begynte å flyte rikelig fra 2002 av, var prosjektet så sterkt bundet opp i et allerede påbegynt, format- og innholdsmessig tradisjonelt konsipert ordboksverk som skulle fullføres, at en slik nyorientering av prosjektet vel var umulig. Dessuten skulle en «modernisert» nynorsknorm komme til å stå på vent i enda mange år. Det er uvisst om og når resultatet av de årelange reformbestrebelsene – 2012-normen – vil vinne allmenn aksept.

Slik den nå fullførte papirutgaven av *Norsk Ordbok* fremstår, er den et leksikografisk storverk. Men det er et spørsmål om det er dette verket nynorsk skriftkultur er best tjent med på veien inn i en noe usikker fremtid.

Litteratur

Ordbøker

Bonniers svenska ordbok (1991). Femta upplagan. Sten Malmström, Iréne Györki & Peter A. Sjögren (red.). Stockholm: Bonnier fakta.

Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Band 8: *Uri–Zz*. (1995). 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. Günther Drosdowski et al. (red.). Mannheim etc.: Dudenverlag.

Norrøn ordbok (2008). Leiv Heggstad, Finn Hødnebo & Erik Simensen (red.). 5. utgåva. Oslo: Det Norske Samlaget.

Norsk Ordbok med 1000 illustrasjoner (2008). 2. utgave, 2. opplag. Tor Guttu (red.). Oslo: Kunnskapsforlaget.

Norsk Riksmålsordbok. Bind II, annet halvbind: *skjønn-åvokster* (1957). Trygve Knudsen, Alf Sommerfelt & Harald Noreng (red.). Oslo: Aschehoug.

Nudansk Ordbog (1988). 13. udgave, 5. oplag. Christian Becker-Christensen et al. (red.). København: Politiken.

Nynorskordboka (2006). Marit Hovdenak et al. (red.). 4. utgåva. Oslo: Det Norske Samlaget.

Ordbog over det danske Sprog (1918–1956). Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København: Gyldendal.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (Svenska Akademiens ordbok) (1893–). Lund: Gleerups förlag.

Annen litteratur

- Askedal, John Ole (1985): Zur kontrastiven Analyse der deutschen Pronominalform *es* und ihrer Entsprechung *det* im Norwegischen. I: *Deutsche Sprache* 13, 107–136.
- Askedal, John Ole (1995): Geographical and Typological Description of Verbal Constructions in the Modern Germanic Languages. I: John Ole Askedal & Harald Bjorvand (red.): *Drei Studien zum Germanischen in alter und neuer Zeit*. Odense: Odense University Press, 95–146.
- Askedal, John Ole (2012): Norwegian *få* 'get': A survey of its uses in present-day Riksmål/Bokmål. I: *Linguistics* 50, 1289–1331.
- Bakken, Kristin ([2006] 2016): Relevans, legitimitet og resultatkrav – eit komparativt blikk på utfordringane for dei store nasjonale ordboksverka i Norden i dag. I: Karlsen, Vikør & Wetås, 86–104.
- Dal, Ingerid & Hans-Werner Eroms (2014): *Kurze deutsche Syntax auf historischer Grundlage*. 4. Auflage. Bearbeitet von Hans-Werner Eroms. Berlin/Boston: de Gruyter.
- Fyllingsnes, Ottar (2016): Norsk Ordbok endeleg i mål. I: *Dag og Tid* 4. mars 2016, 18–19.
- Faarlund, Jan Terje (2010): Norsk Ordbok, band VIII. I: *LexicoNordica* 17, 313–320.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, Alf ([1956] 2016): På skattegraving i vårt eige mål. I: Karlsen, Vikør & Wetås, 68–85.
- Hovmark, Henrik (2014): *Norsk Ordbok på nettet*. I: *LexicoNordica* 21, 289–309.
- Karlsen, Helene Urdland, Lars S. Vikør & Åse Wetås (red.) (2016): *Livet er æve, og evig er ordet. Festskrift til Norsk Ordbok 1930–2016*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Mattisson, Anki (2012): Två band av Norsk Ordbok 2014. I: *LexicoNordica* 19, 317–324.

- Myking, Johan (2006): Norsk Ordbok band 5 (med sideblikk til tidlegare band). I: *LexicoNordica* 13, 309–324.
- Myrvoll, Klaus Johan (2012): 2012-nynorsken vert ikkje enklare. I: *Aftenposten* (morgenutgave; trykt utgave), 23. januar 2012, 4–5.
- Skard, Sigmund ([1932] 2016): Norsk Ordbok. Historie – plan – arbeidsskipnad. I: Karlsen, Vikør & Wetås, 40–67.
- Vikør, Lars S. (2016): Språkdokumentasjon og språkforskning. To sider av same sak, eller to saker? I: Karlsen, Vikør & Wetås (red.), 105–131.
- Vikør, Lars S. & Åse Wetås (2016): Norsk Ordbok: om folket – av folket – til folket. Historia om ordboksverket fram til i dag. I: Karlsen, Vikør & Wetås (red.), 15–39.

John Ole Askedal
professor emeritus
Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk
Universitetet i Oslo
Postboks 1003 Blindern
NO-0315 Oslo
j.o.askedal@ilos.uio.no